

УДК 658:330.341

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНОЇ ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ

Козьмук Наталія Ігорівна,

кандидат економічних наук, доцент,

заступник директора

Львівського навчально-наукового інституту

ДВНЗ «Університет банківської справи»

e-mail: Kozmuk_natalia@ukr.net; ORCID ID: 0000-0001-7438-8691

Решетник Мар'яна Романівна,

студентка

Львівського навчально-наукового інституту

ДВНЗ «Університет банківської справи»

e-mail: kylunuchg3@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-4748-3073

Анотація. З'ясовано, що зайнятість населення є важливим показником соціального прогресу суспільства. Зайнятість населення можна розглядати як сукупність відносин, пов'язаних із забезпеченням працездатного населення робочими місцями, як безпосередньо процес забезпечення робочими місцями та як відносну категорію, тобто ступінь участі працездатного населення в суспільній праці, яка приносить дохід. Установлено, що з розвитком ринкової економіки і загострення проблем зайнятості у світовій економіці в умовах НТР нетипові форми зайнятості витісняють стандартну зайнятість. Визначено, що на рівень зайнятості впливають як макроекономічні чинники (соціально-економічний устрій, політика держави), так і чинники, які залежать від певного способу, мети форми організації виробництва, рівня розвитку продуктивних сил. Зазначено, що винагорода праці виступає однією з важливих передумов ефективною зайнятості людини. При цьому ефективною може визнаватися зайнятість, яка забезпечує ефективність використання наявних трудових ресурсів та їх найбільш повне залучення у процесі суспільного виробництва, забезпечуючи максимальне задоволення особистих і суспільних потреб населення.

Ключові слова: зайнятість, ефективна зайнятість, форми зайнятості, структура зайнятості, трудові ресурси.

Формул: 0; рис.: 0; табл.: 2; бібл.: 8.

THEORETICAL BASIS OF FORMATION OF EFFECTIVE POPULATION EMPLOYMENT

Kozmuk Natalia,

Ph. D. in Economics, Associate Professor,

Deputy Director

of the Lviv Educational-Scientific Institute

of SHEI «Banking University»

e-mail: Kozmuk_natalia@ukr.net; ORCID ID: 0000-0001-7438-8691

Reshetnik Mariana,

student

of the Lviv Educational-Scientific Institute

of SHEI «Banking University»

e-mail: kylunuchg3@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-4748-3073

Abstract. The increasing influence of external factors, new trends in development, the limitation of traditional sources of growth of gross domestic product have objectively determined the urgent need to find opportunities for effective employment in the legal sector of the economy, to overcome existing disparities and contradictions in the development of national and local labor markets, reducing. Employment is an important indicator of social progress in society. Employment of the population can be considered as a set of economic, legal, social and other relations connected with providing working population with jobs. Employment can be seen as a process of securing jobs. Employment of the population can be regarded as a relative category, that is, the degree of participation of the working population in income-generating social work. With the development of a market economy and the worsening employment problems in the world economy, in the context of scientific and technological progress, atypical forms of employment are displacing standard employment. The level of employment is influenced by

macroeconomic factors: socio-economic system, state policy. Employment is influenced by microeconomic factors that depend on a particular method, the purpose of the form of organization of production, the level of development of productive forces. Labor remuneration is one of the important prerequisites for effective human employment. Employment, which ensures the efficient use of available labor resources and their fullest involvement in the process of social production, while ensuring the maximum satisfaction of personal and public needs of the population, can be recognized as effective. Effective employment involves ensuring the right income, health, enhancement of personality, growth of educational and professional levels for each member of society based on the growth of social productive work.

Keywords: employment, effective employment, forms of employment, structure of employment, labor resources.

Formulas: 0; fig.: 0; tabl.: 2; bibl.: 8.

JEL Classification E24

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ ЭФФЕКТИВНОЙ ЗАНЯТОСТИ НАСЕЛЕНИЯ

Козьмук Наталья Игоревна,

кандидат экономических наук, доцент,

заместитель директора

Львовского образовательно-научного института

ГБУЗ «Университет банковского дела»

e-mail: Kozmuk_natalia@ukr.net; ORCID ID: 0000-0001-7438-8691

Решетник Марьяна Романовна,

студентка

Львовского образовательно-научного института

ГБУЗ «Университет банковского дела»

e-mail: kylunuchg3@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-4748-3073

Аннотация. Выяснено, что занятость населения является важным показателем социального прогресса общества. Занятость населения можно рассматривать как совокупность отношений, связанных с обеспечением трудоспособного населения рабочими местами, как непосредственно процесс обеспечения рабочими местами и как относительную категорию, то есть степень участия трудоспособного населения в общественном труде, которая приносит доход. Установлено, что с развитием рыночной экономики и обострением проблем занятости в мировой экономике в условиях НТР нетипичные формы занятости вытесняют стандартную занятость. Определено, что на уровень занятости влияют как макроэкономические факторы (социально-экономический строй, политика государства), так и факторы, которые зависят от определенного способа, цели формы организации производства, уровня развития производительных сил. Указано, что вознаграждение труда выступает одной из важных предпосылок эффективной занятости человека. При этом эффективной может быть признана занятость, которая обеспечивает эффективность использования имеющихся трудовых ресурсов и их наиболее полное вовлечение в процессе общественного производства, обеспечивая максимальное удовлетворение личных и общественных потребностей населения.

Ключевые слова: занятость, эффективная занятость, формы занятости, структура занятости, трудовые ресурсы.

Формул: 0; рис.: 0; табл.: 2; библ.: 8.

Вступ. Останніми десятиліттями розвиток національних економік країн світу обумовлений посиленням ролі глобалізації та активізації інтеграційних процесів. У зв'язку з цим виникають як нові позитивні можливості, так і нові виклики, що супроводжують розвиток і регіональних ринків праці, зокрема й національного. Зростаючий вплив зовнішніх чинників, нові тенденції розвитку, а також обмеження традиційних джерел зростання ВВП об'єктивно зумовили нагальну необхідність пошуку можливостей забезпечення ефективною зайнятості в легальному секторі еко-

номіки, подолання наявних диспропорцій і протиріч у розвитку національного та локальних ринків праці, скорочення тіньової зайнятості.

Зайнятість населення виступає важливим фактором стійкості соціально-економічної системи і суспільного відтворення, необхідною умовою і формою життєдіяльності людини. Адаже в соціально орієнтованій ринковій економіці людина реалізує своє конституційне право на працю, а праця є базисом зростання ВВП, формування рівня життя населення і одночасно економічної могутності держави, її національної

безпеки. Тому, безперечно, ефективна зайнятість стає важливою передумовою економічного зростання, інтегральним показником якості та результативності ринкових реформ, позитивної динаміки соціальних і демографічних процесів.

Аналіз досліджень і постановка завдання. Дослідженню механізму регулювання зайнятості населення в сучасних умовах присвятили свої праці такі відомі вітчизняні вчені, як Л. І. Антошкіна, А. Є. Ачкасов, А. В. Базилук, Д. П. Богиня, І. К. Бондар, В. С. Васильченко, О. А. Грішнова, Т. А. Заяць, С. М. Злупко, А. М. Колот, Ю. М. Краснов, О. М. Кузнецова, В. М. Лич, Е. М. Лібанова, О. Ф. Новикова, О. Ю. Рудченко та ін. Однак, попри значну кількість досліджень питань зайнятості населення, існує багато проблем, які потребують розв'язання. Зокрема, потребують більш детального аналізу структурні елементи системи зайнятості населення, визначення її сутності, функцій, видів та форм, а також наявних в Україні показників рівня ефективності політики зайнятості. Тому *метою статті* є дослідження процесу формування ефективної зайнятості населення.

Результати дослідження. Людина є не тільки головною продуктивною силою, а й метою виробництва, її існування і відтворення залежать від можливості отримання трудових доходів — від зайнятості в народному господарстві [4, с. 89].

Зайнятість населення є важливим показником рівня розвитку формації, цивілізації — соціального прогресу суспільства.

Визначення поняття «зайнятість» [5]:

- зайнятість як економічна категорія є сукупністю економічних, правових, соціальних та інших відносин, пов'язаних із забезпеченням працездатного населення робочими місцями та його участю в суспільно корисній праці, яка приносить дохід;
- зайнятість — це забезпечення робочими місцями як самостійно, так і за допомогою приватних роботодавців та держави;
- ступінь участі працездатного населення в суспільній праці.

З розвитком ринкової економіки нетипові форми зайнятості витісняють стандартну зайнятість. Якщо колись вони були добровільними, то нині стали вимушеними через загострення проблем зайнятості у світовій економіці в умовах НТР [1, с. 125].

Види зайнятості відображено в *табл. 1*.

Усього нетиповими формами зайнятості охоплено від 15 до 35 % економічно активного населення розвинутих країн. Ці форми класифікуються у три групи:

I — робота на себе або створення власної справи (10—30 %);

II — зайнятість у тіньовій економіці (5—35 %);

III — нетипові форми трудових контрактів (скорочена зайнятість).

Зайнятість населення реалізується через конкретні форми включення працівника в економічну діяльність (суспільно корисну працю).

Таблиця 1

Види зайнятості	
Види зайнятості	Зміст
Стандартна зайнятість	— робота в певного підприємця; — робота в постійному виробничому приміщенні роботодавця; — стандартне трудове навантаження протягом певного періоду (тиждень, місяць, рік); — укладення трудового договору
Нетипові форми зайнятості (порушення умов стандартної)	— праця на дому; — часткова, тимчасова зайнятість; — випадкова праця за наймом; — праця домогосподарок; — «поділ праці», «робочого часу»

Джерело: [4, с. 89].

Форми зайнятості [9, с. 90]:

• наймана праця за договором — найпоширеніша форма офіційної зайнятості (65—90 % працездатного населення);

- обрані на посади (громадська робота);
- зайняті підготовкою і перепідготовкою;
- зайняті вихованням дітей, доглядом за людьми похилого віку тощо;

• тимчасова зайнятість за власним бажанням: а) на певний час; б) сезонна праця; в) через посередництво спецфірм (від 5—15 до 20—32 % у різних країнах);

- надомна зайнятість (особливо в Японії, Італії);
- самозайнятість (6—28 %), окрім сільського господарства, або підприємництво — праця, коли робітник має свою власність (7,7—20 %);
- військовослужбовці;
- учні старших класів і студенти денної форми навчання;

• праця у фермерських господарствах і в особистому підсобному господарстві;

• часткова, неповна зайнятість — тимчасове скорочення робочого часу; відпустки за свій рахунок тощо (15—17 %). Вимушене простоювання виробництва або свідоме скорочення робочого часу — визначальна риса перехідної економіки;

- часткова форма нетипової зайнятості переважно жінок (80—90 %);
- нелегальні форми зайнятості.

Міжнародна статистика вирізняє такі основні категорії зайнятості [9, с. 90]:

I — категорія (зайняті за наймом і отримують зарплату);

II — категорія (самозайняті працівники або підприємці);

III — неоплачувані працівники сімейних господарств.

Головними показниками зайнятості є:

- норма активності (На) — відношення кількості зайнятих (Кз) до всього населення (Кн):

$$Na = (Kz / Kn) \cdot 100\% ;$$

- раціональність використання трудових ресурсів, або працездатного населення, як відношення зайнятих до трудових ресурсів;
- норма зайнятості — процент зайнятих серед представників певної групи (за статтю, професіями, галузями тощо).

На рівень зайнятості впливають фактори як макро-, так і мікроекономічного характеру [4, с. 91]:

- від певного способу й мети виробництва (задоволення потреб; отримання прибутку);
- від рівня розвитку продуктивних сил (низький рівень — повна зайнятість; високий — безробіття);
- від форми організації виробництва (товарної, планової, змішаної та дії економічних законів);
- від соціально-економічного устрою й політики держави (більш ринкової, більш регульованої, більш соціально орієнтованої економіки);
- від динаміки, темпів і типу економічного зростання; від розміру інвестицій в економіку.

Структура зайнятості (кількісна та якісна) залежить від глибини суспільного поділу праці, освітньої та професійно-кваліфікаційної структури, рівня і характеру розвитку продуктивних сил, економічної та соціальної політики держави (табл. 2).

Таблиця 2

Типи зайнятості

Види зайнятості	Ознаки
Раціональна, або ринкова, «повна» зайнятість	— виникає з розвитком розвинутого товарного виробництва; — метою виробництва є прибуток на основі раціонального використання факторів виробництва (зокрема й робочої сили); — передбачає існування «природного безробіття», тобто неповну зайнятість; — економічний фактор (мотив) використання робочої сили є панівним — економічна ефективність; — людина має право на працю
Повна (фактично), або соціально раціональна зайнятість (неринкова)	— виникає за панування суспільної власності на засоби виробництва і планомірної форми організації суспільного виробництва; — метою виробництва є задоволення потреб; — відсутність безробіття і повна зайнятість як показник справедливості та соціального захисту людей; — соціально-економічний фактор стає панівним; — людина зобов'язана працювати — держава гарантує робоче місце

Джерело: [4, с. 91].

Раціональна структура зайнятості та її еволюція зумовлені зростанням частки механізованої, автоматизованої, творчої праці та скороченням частки ручної праці; зменшенням зайнятості в матеріальному виробництві та зростанням зайнятості у сфері послуг; скороченням зайнятості у традиційних галузях (с/г,

промисловість тощо) і зростанням у нових галузях (радіоелектроніка, телекомунікації тощо); зростанням частки кваліфікованої робочої сили та скороченням некваліфікованої за підвищення її рівня; зростанням частки чоловіків і скороченням частки жінок і дітей у складі сукупної робочої сили [4, с. 92]. Слід зазначити, що специфіка зайнятості у країнах з перехідною економікою полягає у зростанні безробіття, особливо прихованого; консервація неповної зайнятості з економічних причин; поширення неофіційної зайнятості та нетипових форм зайнятості.

Ефективною вважається зайнятість, що забезпечує належний дохід, здоров'я, підвищення особистості, зростання освітнього й професійного рівнів для кожного члена суспільства на основі зростання суспільної продуктивної праці [6].

Ефективність можна визначити трьома групами показників:

- пропорції розподілу ресурсів праці суспільства за їхнім типом участі в суспільно корисній діяльності;
- рівень зайнятості працездатного населення в суспільному господарстві;
- структура розподілу працюючих за галузями економіки.

Критичний аналіз наукових підходів дозволяє нам зосередити увагу на тому, що ефективна зайнятість населення може трактуватись як така зайнятість населення в економіці, результатом якої є максимально повне задоволення потреб суспільства і його членів у матеріальних і духовних благах та послугах з мінімально можливими суспільними затратами [7, с. 159].

Зауважимо, що винагорода праці виступає однією з важливих передумов ефективної зайнятості людини. Інша її складова таких передумов — пропорційне зростання тієї частки національного доходу, яка витрачається на суспільні потреби. Ці риси характеризують результативний аспект ефективної зайнятості [8, с. 29—30; 3, с. 78].

Показником (або сукупністю показників), який виявляє ступінь ефективності зайнятості, є ефективність праці. Виходячи з такого розуміння, ефективною може визнаватися зайнятість, яка забезпечує ефективність використання наявних трудових ресурсів та їхнє найбільш повне залучення у процесі суспільного виробництва, забезпечуючи максимальне задоволення особистих і суспільних потреб населення [2, с. 98].

Відтак можна погодитись із науковою позицією вітчизняних авторів, що ефективна зайнятість на відміну від продуктивної зайнятості передбачає серед іншого отримання соціального ефекту, а також відповідність ключових параметрів цієї зайнятості загальносвітовим прогресивним тенденціям не лише розвитку ринку праці, а й суспільно-економічного піднесення в цілому. При цьому останню можна виявити через індикатори підвищення рівня та якості

трудового життя, утвердження соціальної справедливості, зростання соціальних інвестицій у розвиток людського капіталу, зокрема такі, як: поліпшення умов праці; зростання доходів населення, динаміка їхньої диференціації та міжрегіональна динаміка середньої заробітної плати; скорочення частки громадян, які живуть за межею бідності; питома вага середнього класу (якщо вона нижче ніж 50 % населення, доходи розподіляються нерівномірно, не створено умов для зростання добробуту) [7, с. 159].

Висновки. Таким чином, зайнятість населення є важливим показником рівня соціального прогресу суспільства. Зайнятість, праця є джерелом, умовою і-

нування людини й суспільства, матеріальною основою відтворення робочої сили і трудових ресурсів завдяки отриманому продукту, доходу.

Зайнятість є основою певного життєвого рівня, певної якості життя, єдина можливість самовираження особистості людини у праці, діяльності, можливість реалізації своїх здібностей, людського «капіталу» на користь собі та суспільству.

Ефективна зайнятість передбачає забезпечення належного доходу, здоров'я, підвищення особистості, зростання освітнього й професійного рівнів для кожного члена суспільства на основі зростання суспільної продуктивної праці.

Список використаної літератури

1. Калина А. В. Економіка праці : навч. посіб. / А. В. Калина. — Київ : МАУП, 2014. — 215 с.
2. Лібанова Е. М. Ринок праці : навч. посіб. / Е. М. Лібанова. — Київ : Центр навчальної літератури, 2013. — 192 с.
3. Буланова В. С. Рынок труда : учебник / В. С. Буланова, Н. А. Волгина. — Москва : «Экзамен», 2015. — 448 с.
4. Мацелюх Н. П. Історія економіки та економічної думки. Політична економія. Мікроекономіка. Макроекономіка : навч. посіб. для самост. підгот. до курс. екзаменів та компл. держ. екзамену з екон. теорії / Н. П. Мацелюх, І. А. Максименко. — 2-ге вид., перероб. і доповн. — Київ : Центр учбової літератури, 2014. — 382 с.
5. Башнянин Г. І. Політична економія : підручник / Г. І. Башнянин, П. Ю. Лазур, В. С. Медведєв. — Київ : Ніка-Центр; Ельга, 2015. — Ч. 1 : Загальна економічна теорія ; Ч. 2 : Спеціальна економічна теорія. — 516 с.
6. Гриньов В. М. Адміністративне управління трудовим потенціалом / В. М. Гриньов, М. М. Новікова, М. М. Салун [та ін.]. — Харків : ХНЕУ, 2014. — С. 28.
7. Іщенко Н. А. Ефективна зайнятість як передумова економічного зростання та інноваційного розвитку економіки / Н. А. Іщенко // Ефективні моделі управління в сучасних умовах: теорія і практика : зб. тез доповідей Міжнар. наук.-практ. конф., 10—11 червня 2016 р. — Кіровоград : «Ексклюзив-Систем», 2016. — С. 159—160.
8. Онікієнко В. В. Інноваційна парадигма соціально-економічного розвитку України / В. В. Онікієнко, Л. М. Ємельяненко, І. В. Терон. — Київ : РВПС України НАН України, 2006. — 480 с.

References

1. Kalyna, A. V. (2014). *Ekonomika praci [Labor economics]*. Kyiv: MAUP [in Ukrainian].
2. Libanova, E. M. (2013). *Rynok praci [The labor market]*. Kyiv: Centr navchalnoi literatury; Nika-Centr. El'ga [in Ukrainian].
3. Bulanova, V. S., & Volgyna, N. A. (2015). *Rynok truda [The labor market]*. Moscow: «Ekzamen» [in Russian].
4. Maceljuh, N. P., & Maksymenko, I. A. (2014). *Istorija ekonomiky ta ekonomichnoi dumky. Politychna ekonomija. Mikroekonomika. Makroekonomika [History of Economics and Economic Thought]*. Kyiv: Centr uchbovoi literatury [in Ukrainian].
5. Bashnjanyn, G. I., Lazur, P. Yu., & Medvedev, B. C. (2015). *Politychna ekonomija. Chastyna 1: Zagalna ekonomichna teorija; Chastyna 2: Specialna ekonomichna teorija [Political Economy: Part 1: General Economic Theory; Part 2: Special economic theory]*. Kyiv: Nika-Centr; Elga [in Ukrainian].
6. Gryniiov, V. M., Novikova, M. M., & Salun, M. M., (et al.) (2014). *Administratyvne upravlinnja trudovym potencialom [Administrative management of labor potential]*. Kharkiv: HNEU [in Ukrainian].
7. Ishhenko, N. A. (2015). *Efektivna zajnjatist' jak peredumova ekonomichnogo zrostannja ta innovacijnogo rozvytku ekonomiky [Effective Employment as a Precondition for Economic Growth and Innovative Economic Developmen]*. *Efektivni modeli upravlinnja v suchasnyh umovah — Effective management models in modern conditions: theory and practi*. Kirovograd: «Ekskluzyv-System» [in Ukrainian].
8. Onikijenko, V. V., Yemelianenko, L. M., & Teron, I. V. (2006). *Innovacijna paradygma socialno-ekonomichnogo rozvytku Ukrainy [An innovative paradigm of social and economic development of Ukraine]*. Kyiv: RVPS Ukrainy NAN Ukrainy [in Ukrainian].